

Internasjonal medisin

Menneskerettigheter i et NATO-land

I Diyarbakir i Tyrkia kan helsepersonell bli arrestert for å behandle såkalte terrorister. Inntil nylig var det forbudt å bruke det kurdiske språket. Det var straffbart for leger å gi helseinformasjon på annet språk enn tyrkisk, selv om pasienten ikke forstod det. Som representanter for Den norske lægeforenings utvalg for menneskerettigheter var vi med på åpningen av et nytt senter for dokumentasjon av tortur og behandling av torturofre i Tyrkia.

Mens vi ventet på bagasjen på flyplassen i Diyarbakir, ble alle utlendingene tatt til side av sivilkledd sikkerhetspoliti. De var høflige og forsikret oss om at det bare var snakk om vanlig rutine. Vi ble ført inn i et lite rom hvor det satt en mann bak et skrivebord med en navneliste foran seg. Han bad om passene våre, og det ble satt en hake utenfor hvert av navnene. Vi var altså overvåket, og de skulle sjekke om alle som stod på listen, var kommet. Passene ble levert tilbake, og vi kunne hente bagasjen vår.

Dette var vårt første møte med Diyarbakir, og møtet stod i sterk kontrast til den varme velkomsten vi senere fikk fra representanter fra de lokale avdelingene av Den tyrkiske legeforening og Human Rights Foundation of Turkey. Diyarbakir ligger en times flytur østover fra Ankara ved elven Tigris. Byen regnes som hovedstaden for tyrkiske kurdere. En gang var den et viktig stopp for karavanene på vei fra Østen til Europa. Fortsatt ligger det et karavanserai

bygd i svart basalt, der karavanene hvilte ut på sin vei østover eller vestover. Karavanseraiet er en kvadratisk bygning med en åpen plass i midten med rom for kameler og mennesker. Selv på varme dager med temperaturer opp mot 40 °C er det svalt inne i karavanseraiet. I dag er det gjort om til et hotell.

Diyarbakir er støvete og overbefolket, med få attraksjoner. Mange steder mangler gatene asfalt, og i enkelte bydeler går avløpet åpent i gatene. Byens infrastruktur er ikke beregnet på den befolkningsøkningen byen har opplevd de siste årene. Innbyggertallet har på noen få år vokst fra ca. 500 000 til 1 500 000 på grunn av myndighetenes tvangsflytting av befolkningen fra de kurdiske landsbyene, som ligger mot grensen til Irak og Iran. Den kurdiske organisasjonen PKK stod sterkt i disse områdene. Befolkningen er blitt tvunget vestover, og første stopp på denne veien er Diyarbakir.

Diyarbakir er kjent for sine vannmeloner – dyrket ved Tigris og naturlig gjødslet av duene.
Foto B.O. Hoftvedt

Diyarbakir er viktig på grunn av sin strategiske beliggenhet. Byen har en stor militærbase, og politi og militære er synlige overalt. Det er mange sjekkpunkter hvor biler blir stoppet for kontroll. Panserkjøretøy er plassert på viktige steder. Byen har vært underlagt unntakstilstand inntil for noen måneder siden.

Senter for torturofre

Senteret for torturofre viste seg å være en leilighet i en ny høyblokk litt utenfor sentrum. Mange var invitert til åpningen. I tillegg til frivillige organisasjoner var flere ambassader representert, blant annet den norske. Sikkerhetspolitiet hadde plassert to politimenn med hvert sitt kamera ved inngangen, og de hadde problemer med å få med alle på videotapen.

Lokalene var enkelt innredet med lite medisinsk utstyr. De fleste torturofre som kommer hit, har psykiske problemer etter å ha vært utsatt for tortur eller annen nedverdiggende behandling.

Senteret i Diyarbakir ble opprettet med hjelp blant annet fra Norsk Forum for Ytringsfrihet. Det var risikofyllt å opprette et slikt senter midt inne i de kurdiske områdene. Myndighetene hadde lenge prøvd å hindre det, men det internasjonale presset var blitt for stort. Tyrkia vil jo gjerne fremstå som et demokratisk land.

En uke etter åpningen ble senteret stengt. Etter nytt internasjonalt press ble senteret åpnet igjen noen måneder etterpå. Siden har myndighetene forsøkt å stenge det flere ganger. Så sent som høsten 2001 tok de beslag i pasientjournalene og forviste to leger ved senteret til fjerntliggende lands-

byer. Legene ble beskyldt for å behandle terrorister og for å drive et helsesenter uten offentlig godkjenning. Det ble tatt ut tiltale mot lederen av senteret, men tiltalen er senere frafalt bl.a. på grunn av press fra utlandet. Det har også vært ført rettsaker mot ledelsen, sist i april 2002.

Støtte fra Norge

Den norske lægeforenings utvalg for menneskerettigheter har vært aktive støttepillere for Den tyrkiske legeforening og Human Rights Foundation of Turkey ved å delta som observatører ved rettsaker og skrive protestbrev til tyrkiske myndigheter. Vårt viktigste bidrag har likevel vært å arrangere seminarer om menneskerettigheter og psykososialt arbeid i samarbeid med våre tyrkiske samarbeidspartnere. Det norske utenriksdepartementet har finansiert utvalgets prosjekter i Tyrkia, og vi har fått gode råd og hjelp fra den norske ambassaden i Ankara.

Senter for torturofre i Diyarbakir baserer sin virksomhet på frivillig innsats fra leger i området. Mange av legene er allmennpraktikere med liten utdanning og liten erfaring i behandling av personer med psykiske traumer etter tortur. I samarbeid med Den tyrkiske legeforening og Human Rights Foundation har Den norske lægeforenings utvalg for menneskerettigheter utviklet et modellkurs for helsepersonell knyttet til slike sentre for torturofre. Foruten senteret i Diyarbakir finnes det tilsvarende sentre i Ankara, Istanbul, Adana og Izmir. Målet er å gjennomføre slike kurs ved alle sentrene.

Fengselsreform

19. desember 2000 stormet tyrkiske sikkerhetsstyrker 20 fengsler forskjellige steder i Tyrkia. Under disse operasjonene døde 30 fanger og to soldater. Hundrevis av fanger ble overført til såkalte F-type-fengsler. Disse fengslene er bygd etter europeiske standarder, med bl.a. færre fanger på hver celle. Dette bryter med det tradisjonelle fengselssystemet i Tyrkia, der fanger kunne sone i såkalte dormatories med opptil 60–100 innsatte. De nye fengslene er bygd spesielt for politiske fanger og personer dømt for organisert kriminalitet. Soningsforholdene er foreløpig slik at fangene ikke kan kommunisere eller ha sosialt samvær med andre enn dem de sitter sammen med. The European Committee for the Prevention of Torture (CPT) har flere ganger besøkt disse fengslene og har anbefalt at de innsatte skal kunne delta i fellesaktiviteter utenfor cellene minst åtte timer hver dag.

Flere hundre politiske fanger og sympatisører gikk til sultestreik for å protestere mot denne fengselsreformen. Til nå har sultestreiken krevd 74 liv. Tyrkiske myndigheter krevde at leger skulle delta i tvangsføring av de sultestreikende. Den tyrkiske legeforening gikk ut med en pressemelding der de

henviste til Verdens legeforenings deklarasjon om at leger skal respektere fangenes eget ønske og ikke gripe inn i en sultestreik. Myndighetene mente dette utspillet var brudd på tyrkisk lov og satte hele sentralstyret i Den tyrkiske legeforening under tiltale. Sammen med andre legeforeninger, Verdens legeforening og internasjonale organisasjoner har Den norske lægeforening protestert overfor tyrkiske myndigheter. Etter nærmere to år med rettslig forfølgelse er tiltalen nå frafalt.

Den norske lægeforenings utvalg for menneskerettigheter har bidratt til å arrangere to seminarer om mulige helsemessige konsekvenser av den tyrkiske fengselsreformen. Leger med fengselsopphold bak seg mener reformen svekker rettssikkerheten til fangene. Aktivitetene den euro-

peiske komiteen for forebygging av tortur har anbefalt, har ikke kommet i gang. Politisk opposisjonelle med erfaring fra fengselsopphold frykter at disse fengslene gir fangene mindre beskyttelse mot overgrep fra fangevokterne; i store celler kan fangene beskytte hverandre. De frykter også mer bruk av isolasjon som straff.

Kampen for menneskerettighetene

Den tyrkiske legeforening har sammen med andre organisasjoner engasjert seg aktivt i arbeidet for å styrke menneskerettighetene i Tyrkia. Metin Bakkalci er en av dem som står i spissen for dette arbeidet. Bakkalci er visepresident i Den tyrkiske legeforening og medisinsk koordinator i Human Rights Foundation of Turkey.

Tyrkisk opprørspoliti fjerner en demonstrant som deltar i protestmarsj mot regjeringens unntakstilstand overfor brudd på menneskerettighetene. Foto REUTERS/SCANPIX

Inngangen til Centre for Human Rights i Diyarbakir voktes av politiet.
Foto B.O. Hoftvedt

I midten, Yavus Önen, arkitekt og leder av Human Rights Foundation of Turkey, flankert av legene Co kunÜsterci, og Metin Bakkalci. Foto B.O. Hoftvedt

Vi møtte Bakkalci i Ankara. Ankara ligger midt inne i Tyrkia, ca. 850 meter over havet. Hovedstaden ble flyttet hit fra Istanbul i 1923 av Kemal Atatürk for å markere opprettelsen av en sekulær tyrkisk stat. Det var for mange symboler fra det gamle ottomanske riket i Istanbul. Den gangen bodde det bare noen titalls tusen mennesker i Ankara, mens innbyggertallet i dag offisielt er fire millioner innbyggere og økende. Etter gammel islamsk lov kan de som klarer å sette opp et hus med tak over i løpet av en natt, få bo der. Slike hus kalles *gecekondu* og ligger tett i tett i skråningene opp fra hovedveien fra flyplassen og inn til Ankara.

Bakkalci arbeider i nedslitte lokaler i sentrum av Ankara, der han deler kontor med sin assistent med ansvar for internasjonale kontakter. Kontorene ligger i tredje etasje i en bygård like ved Kemal Atatürks boulevard. Utenfor vinduene dundrer trafikken. Han har sittet i fengsel på grunn av sitt arbeid for menneskerettigheter. Dette ligger noen år tilbake i tid, og han snakker nødig om det, men det preger han. Han er rastløs og sitter sjelden stille lenge. Den korte stunden vi besøker ham, er det stadige telefoner og medarbeidere som skal snakke med ham. Bakkalci forteller at han de siste to årene har brukt all sin tid på de sultestreikende og deres familier. Han jobber fulltid i Human Rights Foundation om dagen, og kveldene tilbringer han i Den tyrkiske legeforening.

Mange av de sultestreikende har fått varige fysiske og psykiske skader og trenger rehabilitering og psykiatrisk behandling. Sentrene for torturofre har brukt nesten alle sine ressurser til dette arbeidet, men sultestreikene har ikke ført til at myndighetene på noen måte har gitt etter. Fortsatt overføres fanger fra de gamle fengslene til F-type-fengsler.

For utenforstående er det kanskje ikke så lett å forstå hvorfor de nye fengslene har ført til så store protester. Samtalen med Bakkalci avdekket at mye av det vi ser på som positivt, kan oppfattes av dem som negativt. Mens vi mener at det er positivt at innsatte får tilbud om utdanning og rehabilitering, blir dette av tyrkiske politiske fanger oppfattet som forsøk på politisk hjernevask. Bakgrunnen er selvfølgelig at mange av de tyrkiske politiske fangene er velutdannet og ikke har behov for utdanning på det nivået fengslene kan tilby.

Transittboliger for kurdere på vei sørover.
Foto B.O. Hoftvedt

Isolasjon viste seg også å være et problematisk begrep. Isolasjon for oss er når en fange blir plassert i en celle uten kontakt med andre. Tyrkerne har en videre forståelse av begrepet. Færre enn 12–15 fanger per celle oppfattet de som isolasjon.

Internasjonalt har ikke Human Rights Foundation of Turkey fått ubetinget støtte for sine protester mot fengselsreformene. Den europeiske komiteen for forebygging av tortur mener de nye fengslene tilfredsstillende internasjonale standarder rent bygningsmessig, men at de innsatte mangler tilbud om meningsfulle aktiviteter og muligheter til å være sammen med andre innsatte minst åtte timer per dag. Når dette kommer i orden, vil det bli vanskeligere for det internasjonale samfunn å kritisere Tyrkia på dette området.

Så sent som 27. desember 2002 møtte psykiateren Alp Ayan for retten i Izmir tiltalt for å ha kritisert myndighetene og fornærmet justisdepartementet under en demonstrasjon mot F-type-fengslene. Han har tidligere blitt dømt til ett års fengsel for det samme, men dommen er anket. Det har skjedd forbedringer i Tyrkia i løpet av de siste årene, men fortsatt er det et stykke igjen før befolkningen nyter fulle rettigheter.

Bjørn O. Hoftvedt
bjorn.hoftvedt@legeforeningen.no

Sverre Varvin

Birgit Lie

Sidsel Rogde

Jan Helge Solbakk

Kristian Hagestad

Eline Thorleifsson

Den norske lægeforenings utvalg for menneskerettigheter
Postboks 1152 Sentrum
0107 Oslo